

کاهش فهرست نویسان نسخ خطی؛ یک هشدار جدی

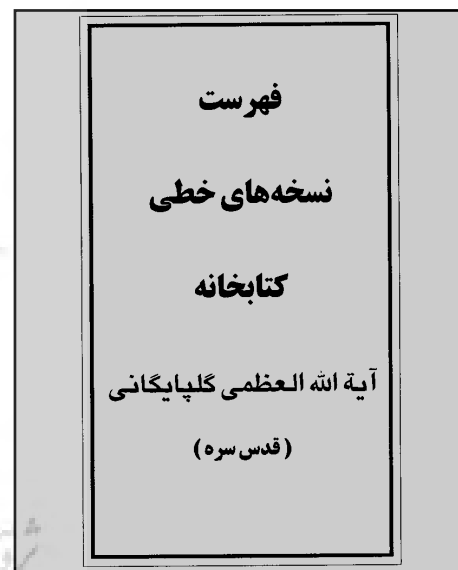
O اکرم مسعودی

وقت است دین خود را به اسلام و فرهنگ کهن و درخشان ایران اسلامی ادا نموده باشیم، این شیوه طبقه‌بندی جدید اسلامی سرآغازی برای شناسایی میراث فرهنگی و هنری ناشناخته مسلمین و آثار بزرگان اندیشه‌های دینی و فکری اسلام باشد.» همچنین در ص ۱۶ مقدمه توضیح می‌دهد «پس از سالها کوشش و صرف وقت، برای هر نسخه خطی دو نوع فهرست آماده گردید، فهرست دو جزو فهرست متوسط. نوع سومی که اصطلاحاً فهرست کامل نامیده می‌شود و مخصوص نسخ ارزنده و نفایس کتابخانه می‌باشد در دست انجام است.» سپس درباره سه جلد قبلی توضیح می‌دهد که پیش از این به چاپ رسیده، جلد اول که ۴۰۰ شماره نسخه خطی را دربردارد توسط آقای اشکوری تهیه شده و جلد دوم و سوم که از شماره ۴۰۱ تا ۲۳۷۰ نسخه را معرفی می‌کند، توسط حجت‌الاسلام والمسلمین استادی معرفی شده است. پس از آن به فاکتورهای مورد استفاده در فهرست نویسی موجز جلد چهارم می‌پردازد. از ص ۲۲ تا ۳۱ درباره طبقه‌بندی علوم در اسلام و فهرست نگاری مطالبی را نوشته‌اند و در پایان این بخش در ص ۳۱ درباره طبقه‌بندی جدیدی که در بخش نسخه‌های خطی کتابخانه مذکور مورد استفاده قرار گرفته، توضیح کوتاهی می‌دهند: «این طبقه‌بندی جدید اسلامی براساس محل، کتاب، قطع، و تا حد امکان موضوع، طراحی شده است. کد شناسایی که نشانگر «کتابشناسی، فهرس، تلخیص کتاب، موضوع، مؤلف، مترجم و عنوان کتاب است عددی است کسری، که صورت و مخرج آن حداکثر از سه رقم تجاوز نمی‌کند. این روش بسیار سهل و ساده و همگام با آخرین پیشرفت‌ها و دست آوردهای جهان علم و هماهنگ با فرهنگ غنی اسلام و ادب کشور کهنسال ایران اسلامی می‌باشد و با طراحی رایانه‌ای قابلیت بکارگیری (کد) موضوعات طبقه‌بندی‌های مشهور جهان را داراست و لذا می‌توان از شبکه بین‌المللی اینترنت نیز استفاده نمود.» نقل قول‌های بالا از زبان گردآورنده بدین منظور انتخاب و نوشته شد که شاید خواننده را با سیستم طبقه‌بندی جدید ایشان آشنا کند.

O فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه عمومی
حضرت آیت‌الله العظمی گلپایگانی قدس سره
O ابوالفضل عرب زاده
O دارالقرآن الکریم، ۱۳۷۸

نسخه‌های خطی که امروز در کتابخانه‌های عمومی و خصوصی موجود است از پس حوادث طبیعی و تاریخی بیشماری عبور کرده و به دست ما رسیده است، پس برعهده ما است که در حفظ و نگهداری آن کوشش کنیم. نسخه‌های خطی جزئی از میراث ارزنده فرهنگی و ثروت ملی هر کشوری محسوب می‌شود. بسیاری از نسخه‌های خطی (فارسی، عربی، ترکی و اردو) چه در کتابخانه‌های ایران و چه در کتابخانه‌های خارج از کشور در فهرست‌های گوناگون به طور کامل معرفی شده‌اند که راهگشای فراوانی برای پژوهشگران بوده است، البته این بدین معنا نیست که تمامی نسخه‌های خطی اسلامی تاکنون شناسایی و معرفی شده‌اند بلکه نسخه‌های خطی در کتابخانه‌های داخل و خارج وجود دارند که هنوز هیچگونه معرفی از آنها بعمل نیامده و ناشناخته مانده‌اند.

اخیراً فهرست‌هایی با عنوان «فهرست دو جز از نسخه‌های خطی» موجود در کتابخانه‌های گوناگون چه در داخل و چه در خارج از کشور به چاپ می‌رسد که دربردارنده اطلاعات ناقصی از نسخه‌های خطی موجود در آن کتابخانه‌ها می‌باشد. چندی پیش فهرستی بدست نگارنده رسید که عنوان آن «فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه عمومی حضرت آیت‌الله العظمی گلپایگانی قدس سره» است. کتاب مذکور فهرست موجزی است از حدود ۱۰۴۰۰ نسخه خطی که تا پایان اسفند ماه ۱۳۷۶ فیش‌برداری شده و در یک جلد معرفی شده است. گردآورنده در آغاز مقدمه می‌نویسد: «جلد چهارم فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه عمومی حضرت آیت‌الله العظمی گلپایگانی (قدس سره) را تقدیم می‌دارد. امید است با معرفی این گنجینه عظیم و گرانبها که نتیجه سالها تلاش و صرف

در معرفی نسخه‌های خطی یا بهتر بگوییم در فهرست نویسی نسخه‌های خطی از معرفی کتابشناسی نسخه و معرفی نسخه‌شناسی استفاده می‌شود

**تهیه و چاپ فهرست‌های
موجز از نسخه‌های خطی
می‌تواند هشدارری باشد برای
مسئولین زیرا، افرادی که
بتوانند اینگونه آثار را بطور
کامل و صحیح شناسایی و
معرفی کنند متاسفانه روبه
کاهش هستند**

یادداشت‌هایی که در نسخه نوشته شده، اجازات، یادداشت‌های بلاغ و سماع و... مهرها، یادداشت‌های تملک،... قطع، جلد، تعداد سطر، تعداد صفحات، کاغذ و... در بخش نسخه‌شناسی هر عاملی می‌تواند بر ارزش نسخه بیافزاید یا از ارزش آن کم کند. در بخش کتابشناسی، یک نسخه ممکن است با نسخه مشابه دیگر وجه اشتراکی داشته باشند ولی در نسخه‌شناسی تمام نسخه‌ها با هم تفاوت دارند. حال چگونه با نوشتن چند اطلاع کوتاه می‌توان یک نسخه خطی را معرفی کرد؟

تهیه و چاپ فهرست‌های موجز از نسخه‌های خطی می‌تواند هشدارری باشد برای مسئولین زیرا افرادی که بتوانند اینگونه آثار را بطور کامل و صحیح شناسایی و معرفی کنند متاسفانه روبه کاهش هستند. در فهرست نویسی یک نسخه خطی اطلاعاتی را که از خود نسخه می‌توان بدست آورد همیشه در دسترس و میسر نیست، با توجه به این نکته که این آثار اکثراً دارای صفحه عنوان نمی‌باشند و اطلاعات را باید از لابلای نوشته‌ها بیرون آورد، برخی از آنها صفحه یا صفحات آغاز یا انتهای آنها افتادگی دارد و از بین رفته است و باید از روی قراین حدس زد که چه عنوانی دارد و با مقایسه با نسخه‌های موجود دیگر یا کتاب چاپی به عنوان اصلی آن پی برد تا بتوان نسخه را با اطمینان معرفی کرد پس ملاحظه می‌شود نقش کتابشناس در این مرحله چقدر مهم می‌نماید و برای رسیدن به این مرحله چه زمانی باید طی شود. بهتر است این هشدار را جدی گرفت و به ترتیب افراد علاقه‌مند و آشنا با این زمینه، نزد اساتید مجرب همت گمارد. بسیاری از نکاتی که در فهرست نویسی نسخه‌های خطی وجود دارد که با برگزاری کلاس‌های درس بدست نمی‌آید و فقط با ممارست و کار مداوم نزد استادان با تجربه موجود میسر است و باید وقت را غنیمت شمرد. این نکته را باید قبول کرد که فهرست نویسی نسخه‌های خطی (به جهت منحصر بودن آنها) با فهرست نویسی کتابهای چاپی تفاوت زیادی دارد.

با این توضیحات از طبقه‌بندی جدید چیزی دستگیر نگارنده نشد. امید است با شماره کدبندی جدید شماره بازیابی قدیم درهم نریخته باشد. از طبقه‌بندی که بگذریم ایشان در مقدمه ذکر کرده‌اند دو گونه فهرست نویسی بر نسخه‌های خطی نوشته شده یکی موجز و دیگری متوسط. اما چرا قبل از چاپ فهرست موجز فهرست متوسط را چاپ نکردند تا این فهرست موجز راهنمای فهرست متوسط باشد. اگر امیدوار باشیم که تمامی اطلاعات فهرست موجز کاملاً صحیح باشد تا اطلاعات کامل را نداشته باشیم از کجا می‌توان دریافت آیا این نسخه با این اطلاعات ناقص و تلگرافی همان نسخه مورد نظر محقق است؟ و این جز با دیدن خود نسخه امکان‌پذیر نیست و باعث صرف وقت و هزینه رفت و آمد می‌شود. به نظر نگارنده در معرفی یک نسخه خطی تمام اطلاعاتی که برای شناسایی آن نسخه لازم است باید نوشته شود بنابراین فهرست نویسی کامل و متوسط و موجز آنهم در آغاز کار فهرست نویسی معنایی ندارد.

در معرفی نسخه‌های خطی یا بهتر بگوییم در فهرست نویسی نسخه‌های خطی از معرفی کتابشناسی نسخه و معرفی نسخه‌شناسی استفاده می‌شود.

در معرفی کتابشناسی به عواملی مانند عنوان، مؤلف موضوع، زبان اثر، توضیحاتی درباره اثر (بویژه نسخه‌هایی که تاکنون ناشناخته بوده‌اند، مختصری درباره مؤلف، فهرست عناوین و بابها و هر آنچه که در معرفی اثر لازم است باید نوشته شود) آغاز و انجام نسخه، منابعی که در معرفی کتاب یا بهتر بگوییم نسخه نقش داشته‌اند، مراکزی که نسخه‌های دیگری از این اثر را دارند بهتر است ذکر شود.

در معرفی نسخه‌شناسی، هر نسخه خطی ویژگی‌های منحصر به خود را دارد مانند نوع خط (نسخ، نستعلیق، تعلیق و...) کتاب، تاریخ کتابت، محل کتابت، آرایشهای نسخه (مانند تذهیبات، گوناگون مجالس، جدول، کمد، شمس، ظهیره و...)، حواشی که بر نسخه نوشته شده،